

مدارس کرمان در دورهٔ مشروطه

فاطمه بیگم روح‌الامینی*

چکیده

نهضت مشروطه، تأثیر زیادی بر جامعهٔ ایران و بخصوص امور فرهنگی کشور داشت. تأسیس مدارس به سبک جدید و تبدیل مکتبخانه به مدرسهٔ نوین، از آن جمله است. به دلیل کم‌رنگ بودن نقش معارف کرمان در کتب تاریخی، پژوهش حاضر براساس اطلاعات به دست آمده از بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، گفتگو با پیشکسوتانی که در عصر مشروطه دانش‌آموز یا معلم بوده‌اند، عکس و آلبومهای شخصی و تعدادی کتاب درسی عصر مشروطه، به بررسی وضعیت مدرسی که در عصر مشروطه تأسیس شده‌اند، می‌پردازد. این مدارس به ۴ دسته: ۱- مدارس انگلیسی؛ ۲- مدارس زرتشتیان؛ ۳- مدارس ملی؛ و ۴- مدارس دولتی، تقسیم می‌شوند. هر مدرسه، از لحاظ فرد یا مؤسسهٔ تأسیس‌کننده، هدف تأسیس، امکانات رفاهی، شهریه، میزان حقوق و سطح تحصیلات معلمان و مدیران، کتابها و مطالب درسی و نوع پوشش بررسی شده است.

کلید واژه‌ها:

کرمان، مشروطیت، مدارس، مدارس انگلیسی، مدارس زرتشتی، مدارس ملی، مدارس دولتی.

* * *

* کارشناس تاریخ.

مقدمه

نهضت مشروطه، تأثیر زیادی در جامعه ایران بخصوص بر امور فرهنگی داشت. این حرکت، عده‌ای از طرفداران آزادی و علوم را واداشت تا به فکر تأسیس مدارس به سبک جدید بیفتند. مکتبخانه‌ها، جای خود را به مدارس جدید دادند. تعصبات و تردیدها تبدیل به خوشبینی و ترقی فکری و فرهنگی شد. مدارس جدیدی در کرمان به وسیله انگلیسیها، زردشتیان، و خیرین فرهنگ دوست کرمانی و دولت تأسیس شد.

نظر عده زیادی از مردم در مورد روگردانی از مدارس دخترانه و تحصیل دختران تعدیل یافت. زمینه‌های روشنفکری و آشنایی با علوم و فنون غربی مهیا شد و بتدریج فارغ‌التحصیلان دوره‌های متوسطه برای ادامه تحصیلات عالی روانه اروپا شدند. فعال شدن وزارت معارف نسبت به قبل، باعث ایجاد مدارس جدید گردید و به دنبال آن، قوانین و مقررات آموزشی در مدارس تدوین گشت و به مرحله اجرا درآمد.

مجموعه این عوامل و زمینه‌های مناسب دیگر، گستردگی مدارس و استقبال مردم را از مدارس به سبک جدید در اکثر شهرها و از جمله در کرمان در پی داشت. در نتیجه، در این برهه از زمان شاهد ازدیاد آمار دانش‌آموزان و تعداد مدارس هستیم. دختران امکان تحصیل پیدا کردند و حتی این فرصت را یافتند که به تدریس بپردازند. خلاصه اینکه عصر مشروطه، آغازی مناسب در ترویج و راه‌اندازی آموزش و پرورش و ایجاد مدارس به سبک جدید در مناطق مختلف کشور بود.

منابع مورد استفاده

اول، بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان که

مدت زیادی وقت صرف آن شد تا اسنادی دست نخورده از دل خاک و آفات بیرون کشیده شود و با مراجعه به سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، این کار تکمیل گردید.

دوم، مصاحبه‌هایی انجام شد برای بدست آوردن اطلاعات و تجربیات فراوانی که در سینه آن عده از پیشکسوتان فرهیخته کرمانی انباشته بود که روزگاری دانش‌آموز و یا معلم مدارس عصر مشروطه بوده‌اند. از افراد مصاحبه شده، شماری در حال حاضر در قید حیاتند و برخی نیز فوت کرده‌اند.

سوم، عکس و تصاویری که در آلبومهای شخصی افراد فرهنگی کرمانی بود و نیز سوابق شخصی و خانوادگی فرهنگیان (پدربزرگها و مادر بزرگها)، مورد استفاده قرار گرفت.

چهارم، استفاده از تعدادی کتاب درسی قدیمی - که در مدارس عصر مشروطه تدریس می‌شده - مکمل این مطالب و اطلاعات بود.

در مقاله حاضر، اطلاعاتی در مورد مدارس، اداره معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه عصر مشروطه کرمان، هزینه و دخل و خرج مدرسه‌ها، حقوق معلمان و مدیران، کتب و مواد درسی مورد تدریس در مدارس، برنامه هفتگی و برنامه وزارت معارف - که در مدارس اجرا می‌شد - وضع بهداشت و امکانات آموزشی، امکانات رفاهی، شکل لباس معلمان و دانش‌آموزان و شرایط پذیرش معلم و دانش‌آموزان و نحوه تشویق، تنبیه و توبیخ آنان، شرایط قرارداد مدیران و معلمان و انتصاب و انفصال آنان، ارائه می‌گردد. در ضمن از تکرار مدارس مختلفی که دارای شرایط و ضوابط یکسانی بودند، خودداری و سعی شده است به طور کلی شرایط و ویژگیهای مدارس دوره مشروطه بررسی گردد.

شرکت در این مراسم بودند. در سالن اجتماعات مدرسه ضمن انجام جشن، اول فیلمی از زندگی حضرت مسیح (ع) نمایش می‌دادند، سپس با شربت و شیرینی از دانش‌آموزان پذیرایی به عمل می‌آمد و جوایزی هم به نام هدایای حضرت عیسی مسیح در سبده بزرگ زیر کاه می‌گذاشتند و دانش‌آموزان با دست خود آنها را برمی‌داشتند و البته آن هدیه‌ها متناسب با سن و سال آنها بود. آغاز سال تحصیلی مدارس انگلیسیها در کرمان، از پانزدهم شهریور ماه بود؛ چونکه برگزاری جشنهای کریسمس دو هفته به طول می‌انجامید و مدارس در آن مدت تعطیل بود.^۲

هر روز جمعه - که تعطیل رسمی مدارس ایران بود - طبق برنامه‌ریزی و هماهنگی مدرسه، دانش‌آموزان به اتفاق مدیر و معلمان به اردوی تفریحی اطراف شهر می‌رفتند. وسیله ایاب و ذهاب آنها الاغ، قاطر، دوچرخه، و بندرت ماشین باری بود. عده‌ای از دانش‌آموزان هم به علت کمبود وسیله نقلیه، مجبور بودند راه را پیاده طی کنند و برای اینکه همه با هم به مقصد برسند، طبق برنامه زمانی مشخص شده‌ای به فاصله نیم ساعت حرکت می‌کردند؛ یعنی اول گروه پیاده و نیم ساعت بعد گروه سواره.

در صورتی که مدرسه موفق می‌شد ماشین باری کرایه کند، کف ماشین فرش پهن می‌کردند و همه روی آن می‌نشستند و در بین راه مواردی از آداب معاشرت را به آنها گوشزد می‌کردند. برنامه پذیرایی نهار و تنقلات دانش‌آموزان به عهده مدرسه بود و با نظم و ترتیب خاصی این کار انجام می‌گرفت. هزینه هر دانش‌آموز دو قران بود.^۳

در این مدرسه، لوازم‌التحریر مورد نیاز دانش‌آموزان به فروش می‌رسید. اما فروشنده‌ای

در شهر کرمان نیز گروهی از افراد معارف دوست و آزادیخواه، مدارس تأسیس و اداره کرده‌اند که ثمره تلاش آنها، تربیت و پرورش عده زیادی از رجال فرهنگی و سیاسی بوده که از بطن آن مدارس بیرون آمده‌اند و شاهد خدمات ارزنده آنها به جامعه بوده و هستیم. آن مدارس را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد:

- ۱- مدارس انگلیسی؛
- ۲- مدارس زردشتیان؛
- ۳- مدارس ملی؛
- ۴- مدارس دولتی.

■ مدارس انگلیسی

الف- مدرسه انگلیسی مرسلین

این مدرسه، در سال ۱۳۱۵ق. / ۱۸۹۷م. به نام مؤسس آن ثمرک مرسلین در کرمان تأسیس شد. یکی از مبلغان پروتستان انگلیسی به نام کانیس یا کانس در سال ۱۳۱۵ق. / ۱۸۹۷م. به کرمان آمد و مدرسه‌ای پسرانه - که اداره‌اش از طریق مؤسسات خیریه انگلیس بود - افتتاح کرد. محل مدرسه، ابتدا خانه استیجاری و بعد عمارت دولتی معروف به خوابگاه بود. نام انگلیسی این مدرسه C.M.S. BOYS SCHOOL بود و پس از مدتی به نام مرسلین خوانده شد.^۱

در این مدرسه مدیر، انگلیسی و ناظم، ایرانی بود و انگلیسیها از این اقدام، تبلیغ دین مسیحیت و تدریس زبان انگلیسی را مدنظر داشتند. دانش‌آموزان به انجام مراسم و رفتن به کلیسا در روزهای یکشنبه تشویق می‌شدند و در مراسم صبحگاهی هر روز دستوراتی از کتاب مقدس (انجیل) برای دانش‌آموزان می‌خواندند و دانش‌آموزان موظف بودند با دقت به قرائت انجیل گوش فرادهند و شاگرد خاطی، مورد مواخذه قرار می‌گرفت و دانش‌آموزان موظف به

نداشت؛ بدین معنی که وسایل با قیمت تعیین شده آن پشت پنجره گذاشته می‌شد و هر دانش‌آموز، پس از برداشتن وسیله مورد نیاز، پولش را جای آن می‌گذاشت و این امر، نشان دهنده اعتماد و اطمینان مسئولان مدرسه به دانش‌آموزان بود.

دانش‌آموزان نیز افرادی صادق و درستکار بارمی‌آمدند و نظم و ترتیب خاصی بر مدرسه حکمفرما بود.^۴

شکل لباس

شکل لباس دانش‌آموزان، کت بلند تا زانو با شلوار مشکی، پیراهن سفید یقه‌دار و کفش آنها معمولاً گیوه سفید بود و معلمان نیز نظیر همین پوشش را داشتند. مدیران مدرسه (بویند، سینو، آلیف) نیز شلوار تنگ (لوله تفنگی)، کت مدل ژنرالی تا زانو و پیراهن سفید با پایون و کراوات مشکی داشتند.

ضوابط پذیرش دانش‌آموزان

سن دانش‌آموزان در هنگام پذیرش نباید از ۱۷ سال تجاوز می‌کرد. هنگام ثبت‌نام ولی یا متکفل مخارج او، شخصاً مدارک ذیل را به دفتر دبیرستان تحویل می‌داد.

۱- سواد سجل (رونوشت شناسنامه)؛

۲- تصدیق آبله کوبی؛

۳- تصدیق صحت مزاج؛

۴- عین یا سواد مدرک تحصیلی؛

۵- نشانی صحیح و کامل؛

۶- چهار قطعه عکس.

دیگر ضوابط پذیرش دانش‌آموزان عبارت است از:

۱- محصل بایست شهریه ماه اول را قبلاً می‌پرداخت و در صورت لزوم فقط رئیس دبیرستان می‌توانست تا دهم هر ماه مهلت دهد و الا حق اخراج دانش‌آموز از

دبیرستان محفوظ بود.

۲- کلیه محصلان دبیرستان می‌بایست در تمام ساعات مدرسه ملبس به لباس و علامت مخصوص مدرسه می‌بودند که نمونه آن را وزارت معارف تعیین می‌کرد و در صورت تخلف مورد مؤاخذه و تنبیه قرار می‌گرفتند.

۳- محصلان حق شرکت در اجتماعات خارج از دبیرستان را نداشتند و نمی‌توانستند بدون همراهی ولی یا بزرگ‌تر خانواده به تئاتر و سینما بروند.

۴- محصل می‌بایست از عهده خسارتی که به دبیرستان وارد می‌آورد، برمی‌آمد.

۵- مسئولیت حفظ اشیا و لوازم تحصیل به عهده خود دانش‌آموز بود.

۶- استعمال دخانیات برای محصلان اکیداً ممنوع بود.

۷- محصلان می‌توانستند طبق مقررات از کتابخانه دبیرستان استفاده کنند.

۸- محصلان حق مراجعه به وزارتخانه را نداشتند مگر توسط رئیس دبیرستان.

۹- ورود محصل در غیرساعات و خروج او در ساعات رسمی بدون اجازه رئیس یا ناظم دبیرستان ممنوع بود.

۱۰- محصلان مطلقاً حق خرید و فروش و معامله با هم را نداشتند.

۱۱- هر محصل که بیش از ۵ ساعت غیبت در ماه می‌داشت، از دبیرستان اخراج می‌شد، مگر اینکه عذرش موجه می‌شد و تشخیص عذر موجه با رئیس دبیرستان بود.

۱۲- هر محصلی که در ساعات درسی غیبت یا تأخیر می‌داشت، می‌بایست از ولی یا قائم مقام او نوشته می‌آورد. محصلان این دبیرستان موظف بودند کارنامه خود را در آخر هر نیم سال به اولیای خویش

ارائه کنند و اولیای محترم می‌بایستی نظریه خود را نسبت به محصل از حیث کوشش در تحصیل و رفتار مرقوم می‌کردند.^۵

در ضمن، گواهینامه‌های نهایی تحصیلات متوسطه برای فارغ التحصیلان این مدرسه در تهران صادر می‌شد و امضاکنندگان آن رئیس دبیرستان، رئیس امتحانات، رئیس معارف کرمان و وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه بودند.^۶

مدرسه دوشیزگان انگلیسی

در جمادی‌الثانی ۱۳۱۹ق. / سپتامبر ۱۹۰۱م. این مدرسه را در کرمان انگلیسیها تأسیس کردند. محل مدرسه ابتدا منزل آقا میرزا خان مستوفی، واقع در بازار عزیز بود و سپس به ساختمان محمود معمارپور، واقع در کوچه قدمگاه منتقل شد.^۷

هدف انگلیسیها از تأسیس این مدارس، یکی تبلیغ دین مسیحیت و دیگر تدریس زبان انگلیسی بود. هفته‌ای دو روز تعطیل رسمی داشتند، روز یکشنبه به احترام روز مقدس دین مسیحیت و جمعه روز مقدس مسلمانان. دانش‌آموزان را با تشویق به کلیسا می‌بردند ولی اجباری در این کار نبود و جشن کریسمس نیز در سالن اجتماعات مدرسه پسرانه انگلیسی (مرسلین) بر گزار می‌شد و دختران و پسران، در آن مراسم به طور مختلط شرکت می‌کردند و در این جشن هدایایی به نسبت سن آنان به عنوان هدیه حضرت مسیح (ع) دریافت می‌کردند و آن هدیه‌ها به طرز خیلی زیبا و جالبی بسته‌بندی می‌شد و روی درخت سرو چراغانی شده کریسمس قرار می‌گرفت و دانش‌آموزان با برداشتن این هدایای حضرت مسیح، بسیار شاد و خوشحال می‌شدند.

مدرسه علاوه بر کلاسهای ابتدایی اول تا ششم دبستان، کلاس تهیه (آمادگی) برای بچه‌های زیر

شش سال داشت که برنامه درسی آنان نقاشی و قصه‌گویی بود.^۸

در این مدرسه معلمان ایرانی، می‌بایست برخوردار از مهارت علمی کافی می‌بودند و در انتخاب آنان بسیار سخت می‌گرفتند و اکثر آنها دارای گواهینامه ششم ابتدایی، اول متوسطه و معلومات قدیمه بودند و حقوقشان را مؤسس مدارس معلمین تعیین می‌کردند.

خانم وودراف، مدیر و گرنی، ناظم انگلیسی این مدرسه بودند که زبان انگلیسی هم تدریس می‌کردند و مدیر مدرسه، عملاً درس موسیقی یعنی نواختن ساز و ویلن را به صورت رایگان آموزش می‌داد و معلم نظری موسیقی نیز آقای سیحون و معلم خط (خوش‌نویسی)، آقای علی اصغر مشتاق بود.

ویژگی این مدرسه دخترانه، تدریس درس خانه‌داری (خیاطی، بچه‌داری، پرستاری) به صورت نظری و عملی بود. به طور مثال گاهی بچه‌فراش مدرسه را در کلاس درس شستشو می‌دادند تا دانش‌آموزان با این امر آشنا شوند. انگلیسیها، همچنین مؤسس بیمارستان مرسلین در کرمان بودند و دانش‌آموزان را جهت آشنایی با علم پرستاری و نگهداری از بیماران و گاهی اوقات جهت معالجه و جراحی، به بیمارستان می‌بردند.^۹

دروس مدرسه:

ادبیات فارسی شامل قرائت فارسی، دستور، انشا، دیکته، منتخبات ادبیات، تاریخ و هنر خوش‌نویسی.

ریاضیات شامل: حساب، جبر، هندسه، حساب شفاهی.

عربی: قرائت، صرف و نحو.

طبیعیات شامل: فیزیک، شیمی، تاریخ طبیعی، حفظ‌الصحه (بهداشت) و جغرافیا.

خانه‌داری شامل: اخلاق، تزئین منزل، بچه‌داری، تزئین منزل شفاهی.

کتاب انگلیسی شامل: قرائت، خط، دیکته، انشا، مکالمه، گرامر و ترجمه.

کتاب زبان انگلیسی (READER) با نوارهای کمک آموزشی - که با گرامافونهای قدیمی کار می‌کرد - برای آموزش دانش‌آموزان مدارس دخترانه و پسرانه انگلیسی از کشور انگلستان وارد می‌شد و البته به درس زبان انگلیسی در این مدارس بسیار اهمیت می‌دادند و دانش‌آموزان در یادگیری این درس موفق بودند. کتاب Redo دارای هفت جلد بود که چهار جلد آن تا سال آخر متوسطه تدریس می‌شد و سه جلد دیگر در مراتب خیلی عالی زبان انگلیسی تدریس می‌شد.

صنایع مستظرفه و یدی :

این صنایع شامل: نقاشی، برش خیاطی، آشپزی، موسیقی، ورزش و بافندگی می‌شد.

برنامه مدرسه در دو نوبت صبح (ساعت ۸-۱۱) و عصر (۲-۴) و زنگ تفریح ۱۵ دقیقه بود. از اسناد موجود چنین استنباط می‌شود که برنامه‌ریزی درسی و رعایت آن، چندان تابع برنامه‌های وزارت معارف نبوده است. وضع بهداشت مدارس عالی بود؛ هر دو روز یک بار پزشک انگلیسی از بیمارستان مرسلین جهت معاینه چشم و بدن دانش‌آموزان به مدارس سر می‌زد و اگر پوست بدن یا چشم دانش‌آموز مشکلی داشت، جهت مداوا به بیمارستان مرسلین منتقل می‌شد.^{۱۰}

خوردن تخمه و تنقلات در محیط مدرسه و ریختن پوست و آشغال در زمین مدرسه، تنبیه درپی داشت. البته تنبیه بدنی در مدرسه منع بود و تنبیه رایج در برابر هر خطا، ایستادن دانش‌آموز روی یک پا به مدت نیم ساعت بود. توصیه مدیر مدرسه به

دانش‌آموزان، خوردن شیر به جای تخمه بود.^{۱۱}

لباس دختران :

در این مدرسه، پوشیدن شلوار، سارافون طوسی بلند و چیندار رایج بود که زیر آن بلوز سفید و چهارخانه قرمز و یقه‌دار پوشیده می‌شد و کفش آنها سفید یا مشکی بدون پاشنه بود. دانش‌آموزان در راه مدرسه روسری و چادر می‌پوشیدند و موظف بودند که سر کلاس هم با حجاب بنشینند. اگر چادر مشکی داشتند، در محیط مدرسه و کلاس سعی می‌شد به جای آن از چادر سفید استفاده کنند. در ضمن آرم مخصوص مدرسه - که از جنس نقره بود - در بازار کرمان ساخته و روی آن کلمات، اتحاد، امید و محبت حک شده بود و جلوی سینه دانش‌آموزان نصب می‌شد و هزینه ساخت آن - که ۱۵ ریال بود - از دانش‌آموز دریافت می‌شد.^{۱۲}

امکانات رفاهی مدرسه دوشیزگان انگلیسی یا اتحادیه

آشپزخانه و اتاق نهارخوری، ویژه دانش‌آموزانی بود که نهار خود را به مدرسه می‌آوردند.

زمین والیبال، تنیس و بدمیتون داشتند و توپهای ورزشی از انگلیس وارد می‌شد. یک اتاق به نام قرائتخانه جهت مطالعه روزنامه، مجله و کتاب برای دانش‌آموزان وجود داشت.^{۱۳}

شهریه

شهریه هر نفر ماهی سه تومان بود که به صورت نقدی در اول هر ماه دریافت می‌شد و هیچ دانش‌آموزی به صورت مجانی پذیرفته نمی‌شد. این مدارس انگلیسی، مختص افراد متمول شهر کرمان بود و یکی از دانش‌آموزان کرمانی به نام خدیجه فلاح، به دلیل بی‌بضاعتی از مدرسه اخراج شد.^{۱۴}

■ مدارس زردشتیان

الف- دبستان پسرانه ایرانشهر

دبستان ملی ایرانشهر، در ۱۵ ذیحجه ۱۳۲۴ق. / ۳۰ ژانویه ۱۹۰۷م. با تلاش «انجمن زردشتیان ناصری» کرمان تأسیس گردید. زمین این آموزشگاه را، ارباب گشتاسب زردشتی اهدا کرد. او درحقیقت باغ شخصی خود را واقع در بین دروازه ناصری و دروازه مسجد وقف این کار کرد و تکمیل کلاسها و ساختمانهای آن مدرسه، در سالهای بعد به دست عده‌ای از نیکوکاران زردشتی انجام گرفت.^{۱۵}

از نکات حائز اهمیت - که در تأمین بودجه و هزینه‌های مالی آموزشگاه به چشم می‌خورد - این است که افراد خیر زردشتی و انجمن زردشتیان کرمان، کلیه هزینه‌های آموزشگاه را تأمین می‌کردند و اداره مالی آن طوری بود که به رغم کم‌توجهی اداره معارف از نظر کمک مالی به مدارس ملی، آموزشگاه از امکانات خوبی چون زمین و لوازم ورزشی مناسب برخوردار بود و ورزش والیبال، بسکتبال و تنیس در مدرسه انجام می‌شد. اما کم‌کم مشکلات مالی و کاهش درآمد موقوفات، وزارت معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه را برآن داشت تا قول پرداخت اعانه به مدارس زردشتیان را صادر کند.^{۱۶}

میزان معلومات و تحصیلات مدیر و معلمان (سال ۱۳۲۴ق. / ۱۹۰۷م.):

مدیر مدرسه، خدارحم، ۲۲ ساله، دارای تحصیلات زبان فرانسه، مقدمات انگلیسی و ریاضی از قبیل جبر، هندسه متوسطه، هیئت و تاریخ بود و تصدیقنامه مدرسه زردشتیان تهران و شش سال معارف را دارا بود.

معلمان

۱- دستور کیخسرو ۳۵ ساله، در کلاس پنجم فارسی، ریاضی، جغرافیا و مقدمات هیئت را تدریس می‌کرد.

۲- آقا شیخ اسدالله ۳۰ ساله، معلم مشق و مقدمات عربی در سطح مدارس ابتدائی.

۳- آقا جمشید ۲۳ ساله، دارای تحصیلات زبان فارسی و ریاضی بود و در کلاس چهارم تدریس می‌کرد.

۴- آقا مراد ۲۲ ساله، دارای تحصیلات زبان فارسی، مقدمات ریاضی و مقدمات عربی بود و در کلاس سوم و چهارم تدریس داشت.

۵- آقای بامش بنشان ۲۲ ساله، ناظم و معلم ابتدائی و دارای تحصیلات فارسی در سطح مدارس ابتدائی نوین بود.

۶- عابدیان ۲۴ ساله، معلم انگلیسی، دارای تصدیقنامه از مدرسه انگلیسیها در اصفهان بود.

کلیه کتبی که توسط وزارت معارف جزو برنامه درسی تعیین شده بود، از قبیل کتابهای تاریخ ذکاءالملک، حساب و جغرافیای مترجم همایون در این دبستان به سبک جدید تدریس می‌شد.^{۱۷}

نکته قابل ذکر اینکه در این دبستان حرفه نجاری و خیاطی به دانش‌آموزان آموخته می‌شد. استاد نجار از ارامنه اصفهان، و استاد خیاط از یهودیان تهران استخدام شده بود.^{۱۸}

قرارداد فی مابین انجمن ناصری زردشتیان کرمان با معلمان مدرسه

به موجب شرایط و موارد ذیل، تعهد و پیمان استوار بر قرار می‌شد.

۱- شغل ایشان معلمی مدرسه زردشتیان کرمان

است که به موجب برنامه وزارت جلیله معارف و دستور نظریات انجمن ناصری، با کمال جدیت و حسن صداقت مشغول تدریس بوده، ترقی و پیشرفت محصلین را فراهم نمایند.

۲- مدت کتبرات قرارداد مشارالیه، از تاریخ ۱۵ برج سنبله [شهریور] ۱۳۰۳ [ش. ۶ / سپتامبر ۱۹۲۴ م.] لغایت مدت دو سال کامل شمسی بود.

۳- حقوق ایشان از قرار مبلغی [ناخوانا] تومان بوده که وجه رایج در ایران بوده و آخر هر برج، رسید به دفتر انجمن ناصری سپرده و وجه را دریافت می نمودند.

۴- در صورتی که انجمن ناصری بخواهد قبل از انقضای مدت کتبرات، ایشان را بدون عذر موجه از خدمت منفصل نماید، باید حقوق دو ماهه را مجاناً به ایشان کارسازی نماید و در صورتی که مشارالیه نیز قبل از انقضای مدت کتبرات از شغل و خدمت کناره گیری نمایند و مستعفی شود، حقوق دو ماه را مجاناً بلاعوض به انجمن ناصری بدهد.^{۱۹}

انجمن زردشتیان کرمان

شکل لباس

شکل لباس مدرسه، قبا و شلوار با کمر بند و گیوه و کلاه نمادی بوده است.^{۲۰}

امکانات رفاهی

زمین ورزشی وسیع بود؛ آب خوردنی از آب انبار مخصوص مدرسه تأمین می گردید و بهداشت مدرسه، مورد توجه بود و کلیه دانش آموزان مدارس، در هفته ای دو روز از جهت بیماری تراخم مورد معاینه و معالجه پزشکی مخصوص مدارس قرار می گرفتند.^{۲۱}

دخل و خرج مدرسه

درآمد سالانه مدرسه، ۴۵ تومان و مخارج آن، ۱۰۰ تومان بوده و کسر بودجه آن از اعانه ملی داده می شد. مدرسه، دارای ۵ کلاس ابتدائی و تعداد شاگردان ۹۵ نفر بود که ۴۵ نفر اجرت تحصیل (شهریه) می پرداختند و بقیه رایگان تحصیل می کردند.

حداقل ساعات تدریس معلمان ۱۴ و حداکثر ۲۴ ساعت در هفته بود و حقوق معلمان از طریق انجمن خیریه زردشتیان و نیمی از طریق اعانه معارف و شهریه دانش آموزان پرداخت می شد. بودجه این مدرسه در ماه ۱۸۱ تومان و ۵ قران بوده که ۵۰ تومان آن از محل موقوفه انجمن و ۵۰ تومان از محل شهریه پرداخت و بقیه از طریق اعانه و کمک وزارت معارف تأمین می شد.

چنانچه معلمی تأخیر ورود یا غیبت داشت، از حقوق او مبلغی کسر می شد. در مدرسه ایران شهر، با تنبیه بدنی و چوب و فلک، کف دست و پای دانش آموزان را تنبیه می کردند. اکثر معلمان این مدرسه دارای مدرک تحصیلی ششم ابتدائی، دارالمعلمین اکابر و اول متوسطه بودند.

ب- مدرسه دخترانه و پسرانه جمشیدی

طی سفری که ارباب کیخسرو شاهرخ از بمبئی به کرمان کرد، تصمیم گرفت چندین مدرسه در محله های مختلف کرمان و روستاهایی که سکنة زردشتی داشت، احداث کند.

در سال ۱۳۳۷ ق. / ۱۹۱۹ م. دو باب مدرسه دخترانه و پسرانه در «محله شهر» و «فرموتن» در محله های قدیمی کرمان تأسیس شد و زمین این مدارس را ارباب جمشید - که از نیکوکاران زردشتی بود - اهدا کرد و به همین نام مشهور شد. مدرسه های جمشیدی، از نظم و انضباط خاصی همچون دیگر مدارس زردشتی کرمان برخوردار بود و

حقوق معلمان آنها از صندوق خیریه زردشتیان پرداخت می‌شد.^{۲۲}

لباس دانش‌آموزان:

در دبستان پسرانه جمشیدی، کت بلند تا زیر زانو با شلوار و کلاه نمدی و گیوه سفید پوشیده می‌شد و معلمان نیز چنین پوششی داشتند.

نوع لباس دختران، پیراهن چیندار بلند با شلوار و روسری بود و در راه مدرسه نیز تعدادی از دانش‌آموزان از پوشش چادر استفاده می‌کردند و کفش آنها ساده و بدون پاشنه با جوراب ضخیم بود.^{۲۳}

شهریه

شهریه هر دانش‌آموز ۵ ریال در ماه بود و اکثر دانش‌آموزان بی‌بضاعت مجانی تحصیل می‌کردند.^{۲۴} در مورد این مدرسه، اطلاعات بیش‌تری به دست نیامد.

ج- مدرسه پسرانه کاویانی

این مدرسه را در سال ۱۳۰۳ ش. / ۱۹۲۵ م. گيو اردشیر کاویانی در محل کوی ناصریه کرمان تأسیس کرد. هزینه اداره کردن این مدرسه، از درآمد اوقافی، شهریه اطفال و انجمن زردشتیان تأمین می‌شد، و حقوق معلمان توسط انجمن پرداخت می‌شد و نیمی از دانش‌آموزان این دبستان به خاطر ضعف مالی، رایگان تحصیل می‌کردند.

درجه معلومات معلمان

درجه معلومات معلمان این مدرسه - که اکثراً زردشتی بودند - گواهینامه ابتدائی و معلومات قدیمه و اکابر بود. در این مدرسه، کلاس تهیه (مقدماتی) برای اطفال زیر ۶ سال دایر بود که در آن نقاشی و قصه‌گویی آموخته می‌شد.^{۲۵}

د- مدرسه دخترانه شهریاری

این دبستان در سال ۱۳۳۷ ق. / ۱۹۱۹ م. به همت ارباب شهریاری خدابخش تفتی - که از زردشتیان نیکوکار و فرهنگ‌دوست بود - در محله دروازه ناصریه کرمان تأسیس شد. قسمت عمده هزینه‌های آن را، ارباب شهریاری خسرو راوری می‌پرداخت. پس از آن علاوه بر اعانه، با کمک ماهیانه دولت و شهریه دانش‌آموزان اداره می‌شد.

حقوق معلمان

به معلمان این دبستان از ۷۰ تا ۱۹۰ قران به عنوان حقوق پرداخت می‌شد و تأمین حقوق ماهیانه معلمان، برعهده «انجمن خیریه زردشتیان کرمان» بود. مدرک تحصیلی معلمان این دبستان، گواهینامه ابتدائی و اکابر بود.^{۲۶}

مؤسس مدرسه، پرداخت ماهانه ۵۰ تومان برای مخارج مدرسه را تقبل کرده بود و شخصاً کلیه مخارج مدرسه را می‌پرداخت. در ابتدا دانش‌آموزان، شهریه نمی‌پرداختند ولی چون با کسری بودجه روبه‌رو شدند، از دانش‌آموزان ماهیانه ۵ تومان شهریه می‌گرفتند و به طور متوسط هر ماه ۲۹ تومان عاید مدرسه می‌شد و بقیه مخارج را مدرسه مقروض بود. هرگاه مؤسس مدرسه (ارباب شهریاری خدابخش تفتی) مبلغ ۵۰ تومان ماهیانه را نمی‌پرداخت، می‌بایست به نوعی دیگر تهیه می‌گردید. حقوق معلمان مدرسه و مخارج متفرقه از همین بودجه پرداخت می‌شد. درخور یادکرد است که یکی از معلمان زن و دفتردار مدرسه به صورت افتخاری کار می‌کردند. مخارج مدرسه شهریاری در ماه از این قرار بود: حقوق ماهیانه اعضای مدرسه ۷۸۰ تومان، مخارج متفرقه از قبیل سوخت، لباس و لوازم التحریر اطفال فقیر، تعمیرات و غیره، روی هم رفته در ماه ۱۲۰ تومان و

جمعاً ۹۰۰ تومان می‌شد. پایین بودن سطح حقوق معلمان مدرسه، به کمی بودجه بستگی داشت.^{۲۷}

لباس معلمان مدارس

به طور کلی در عصر مشروطه، معلمان مرد در کلاس درس لباس روحانیت می‌پوشیدند، چون شغل معلمی از قداست خاصی برخوردار بود.^{۲۸}

معلمان زن هم در مسیر مدرسه با چادر و معدودی با نقاب و روبند به مدرسه می‌رفتند. در محیط مدرسه و کلاس، چادر مشکی را با چادر نماز سفید رنگ عوض می‌کردند و گاهی اوقات در کلاس فقط لباس بلند رنگ روشن با روسری بلند و شلوار می‌پوشیدند و کفشهای بدون پاشنه راحتی به پا داشتند.^{۲۹}

■ مدارس ملی

الف - مدرسه ملی سعادت

مدرسه ملی سعادت در سال ۱۳۳۵ق. / ۱۹۰۸م. در خلوت مدرسه ابراهیمیه، خانه ملکی آقای ابوالقاسم خان ابراهیمی در بازار عزیز، توسط آقای حاج زین العابدین خان ابراهیمی، متولی موقوفات مرحوم ظهیرالدوله تأسیس شد. سپس به ساختمان اختصاصی واقع در زمینهای سلسبیل حد فاصل میدان فابریک (علی بن ابیطالب) و توفیق (خواجوی کرمانی) منتقل شد. نام قبلی این دبستان «تربیت» بود و ریاست آن را احمد دهقان - که بعدها استاد ادبیات دانشگاه تهران شد - به عهده گرفت. هزینه اداره مدرسه از وجوه موقوفه ظهیرالدوله و شهریه کمی که از دانش‌آموزان گرفته می‌شد، پرداخت می‌گردید. لازم به ذکر است که اکثریت دانش‌آموزان این مدرسه به صورت مجانی تحصیل می‌کردند و حتی به دانش‌آموزان بی‌بضاعت، از طرف مؤسس مدرسه کمک مالی می‌شد. مدرسه

تربیت دو سال پس از تأسیس به «علمیه» تغییر نام داد و پس از تبعید استاد بهمنیار به تهران، برادر ایشان آقا سید جواد به مدیریت مدرسه منصوب شد. از آن زمان مدرسه به نام سعادت خوانده شد و در آن مدرسه ۶ کلاس ابتدائی دایر بود.^{۳۰}

میزان تحصیلات مدیر و معلمان در مدرسه سعادت

(سال ۱۳۲۵ق. / ۱۹۰۸م.)

معلومات مدیر مدرسه، آقای احمد دهقان (استاد احمد بهمنیار)، علوم ادبیه فارسی و عربی، ریاضی، فقه و اصول و انگلیسی بود و تألیفات جدیدی هم برای مدارس کرمان داشته است. ناظم مدرسه آقا میرزا محمد، دارای معلومات فارسی، عربی، حساب و جغرافی بود. معلمان این مدرسه عبارت بودند از:

۱- آقا میرزا محمد علی یزدی، معلم کلاس پنجم، مدرس کتابهای فارسی، عربی، حساب، جغرافی، جبر، معارف و مقدمات فقه.

۲- آقا میرزا محمدرضا، معلم کلاس چهارم، مدرس کتابهای فارسی، عربی، حساب و جغرافی.

۳- آقا میرزا محمدعلی کرمانی، تدریس کتابهای فارسی، عربی، تاریخ، حساب، جغرافی، جبر و مقابله را عهده‌دار بود.

۴- آقا شیخ علی، معلم کلاس دوم، تدریس کتابهای فارسی، عربی، مقدمات فقه و حساب را تدریس می‌کرد.

۵- آقا سید احمد، معلم کلاس ابتدائی، دارای معلومات: فارسی، در حد کمال و قدری عربی و حساب بود.

در ضمن کلاس، تدریس زبان انگلیسی در این مدرسه دایر بود و توسط مدیر تدریس می‌شد. در سال ۱۳۲۸ق. / ۱۹۱۰م. تعداد دانش‌آموزان ۵ کلاس ابتدائی این مدرسه، ۸۳ نفر بود که ۲۵ نفر به طور رایگان تحصیل می‌کردند.^{۳۱}

مدرسه محسوب می‌شد - دارای دیپلم علوم سیاسی از مدرسه مبارکه دارالفنون تهران بود. تعداد کل شاگردان مدرسه در این سال ۱۲۰ نفر بوده که ۳۰ نفرشان از تحصیلات رایگان برخوردار بودند و ۹۰ نفر بقیه ملزم به پرداخت شهریه بودند.

کتاب مورد تدریس در این مدرسه طبق برنامه وزارت معارف:

کتاب عربی: نهج البلاغه، سیوطی، الفیه، قواعد النحویه و شمس التعاریف.

کتاب فارسی: گلستان، اخلاق، مصور و دستور دانش. کتاب حساب: حساب موسی خان و حساب مترجم همایون.

جغرافی: جغرافی فرهنگ، جغرافی رهنما، کتاب جغرافی آقا عبدالغنی خان و جغرافی ابتدائی مطبوعه کرمان.

کتاب شرعیات: تبصره علامه، جامع احمدی، شرعیات سؤال و جوابی تألیف مدیر مدرسه (آقا سید جواد)، بدایه شیخ حرعاملی.

تاریخ: قطف الظهور عربی، کتاب تاریخ عمومی سید علی خان، تاریخ مختصر ایران ذکاء الملک، تاریخ سؤال و جواب و تاریخ جرجی زیدان.

در این سال، ۴ کلاس مطابق برنامه ابتدائی مرتب بود از کلاس سوم تا ششم. کلاس اول و دوم تعلیمات متفرقه نداشت؛ فقط فارسی برای خواندن و نوشتن، تدریس می‌شد و در کلاس هفتم تحصیلات عالی در عربی و ریاضی داشت.

اجرای برنامه وزارت جلیله معارف در مدرسه و کلیه مدارس ایالات و ولایات لازم‌الاجرا بود و کتب درسی این مدرسه - که مطابقت با برنامه وزارت معارف داشت - عبارت بود از:

در سال ۱۳۳۴ق. / ۱۹۱۶م. در زمان مدیریت آقا سید جواد، اسامی معلمان و مراتب معلومات آنها و موادی که در کلاس تدریس می‌کردند، عبارت بود از: ۱- آقای عبدالغنی خان نوه حاج محمد کریم خان کرمانی، ۲۴ ساله، معلومات وی در عربی، حساب، جبر و مقابله تا درجات عالی، فارسی کامل و انگلیسی بود و در کلاس ششم تدریس می‌کرد.

۲- آقای محمد علی کرمانی، ۲۶ ساله، معلومات وی: فارسی، حساب و صرف و نحو عربی بود. از شاگردان مدرسه سعادت بود که به رتبه معلمی این مدرسه نائل شد.

۳- آقا سید عباس، ۱۸ ساله، دارای معلومات فارسی، حساب و صرف و نحو عربی و از شاگردان مدرسه سعادت بود که به معلمی کلاس چهارم انتخاب شد.

۴- آقا سید ابوالقاسم تهرانی، ۱۸ ساله، معلوماتش: فارسی، حساب و فرانسه بود. او از شاگردان مدرسه آلیانس تهران بود که در کلاس سوم تدریس می‌کرد.

۵- آقا سید احمد اصفهانی، ۲۵ ساله، دارای معلومات مختصری در فارسی، حساب و صرف عربی بود و در کلاس دوم تدریس می‌کرد.

۶- شیخ محمد قلی تبریزی، ۲۸ ساله، معلم کلاس ابتدائی، معلومات وی فارسی، مختصری از حساب، صرف و نحو بود و عربی می‌دانست.

۷- آقای رئیس معارف (سید مصطفی خان کاظمی)، هفته‌ای یک ساعت در کلاس عالی، تاریخ و اخلاق تدریس می‌کرده است.

درجه معلومات مدرسان آن مدرسه، گواهینامه دوره دوم طلاب، گواهینامه علمی، ابتدائی، و دوره اول ابتدائی بود و رئیس معارف - که از مدرسان این

دستور دانش: نخست نامه، صد درس، کتاب علی، قرآن مجید، اخلاق مصور، گلستان، حفظ الصحه، تاریخ مختصر ایران، شمس التصاریف، قواعد الجلیله، صرف و نحو، نهج البلاغه، الفیه، تبصره علامه، حساب سال اول موسی خان و جبر و مقابله آقا خان، شرعیات، جغرافیای ابتدائی، جغرافیای میرزا رضاخان، رهنما، فرهنگ و کتب انگلیسی.^{۳۲}

شرایط پذیرش دانش آموزان در مدرسه

۱- پذیرش شاگرد سالی یک مرتبه بعد از اتمام امتحانات به موجب اعلان مخصوص بود و در طول سال مطلقاً شاگرد پذیرفته نمی شد، مگر آنکه با یکی از کلاسهای مدرسه کاملاً هم قوه می بود.

۲- شاگردانی که می خواستند بدون پرداخت حق التعلیم تحصیل کنند، می بایست فقر ایشان نزد اولیای مدرسه مسلم می شد، یا به وسیله اسناد مثبت، نداشتن استطاعت خود را مدلل می کردند.

۳- شاگردان مشمول تحصیل رایگان می بایست ملتزم می شدند که لااقل سه کلاس مدرسه را طی نمایند و قبل از سه سال از مدرسه خارج نشوند.

۴- حاضر کردن شاگردان در مدرسه و حاضر داشتن کتاب و لوازم تحصیل آنها برعهده اولیای اطفال بود و در صورت اهمال، مدرسه به هیچ وجه مسئولیت ترقی و پیشرفت شاگرد را عهده دار نمی شد و اولیای اطفال می بایست در نظافت لباس و لوازم تحصیل طفل سعی کامل می کردند و هفته ای یک بار او را به حمام می فرستادند.

۵- در آخر هر برج در ضمن ورقه موسوم به تعرفه احوال، درجه کار و رفتار طفل به ولی او اطلاع داده می شد و ایشان هم اگر یادداشتی راجع به رفتار او در خانه داشتند، در ذیل آن مرقوم می کردند و به مدرسه عودت می دادند تا مدرسه در رفع و اصلاح

آن، اقدامات لازم را ترتیب می داد.

۶- حداقل حق التعلیم شاگردان ۵ و حداکثر ۱۰ ریال بود.

۷- شهریه شاگردان غیر مجانی از اول میزان/مهر سال برحسب قبض چاپی، سه ماه به سه ماه قبلاً مطالبه و دریافت می شد و در صورت تأخیر پرداخت قسط بیش از ده روز، مستقیماً بدون ملاحظه و استثنا، مدرسه از قبول شاگرد معذرت می خواست.

۸- هریک از اولیای محترم شاگردان، موظف بودند یک نسخه از این اعلان را امضا کنند و به دفتر مدرسه عودت دهند.^{۳۳}

امکانات رفاهی مدرسه

مؤسس مدرسه، قطعه زمینی به مساحت ۴۰,۰۰۰ مترمربع برای احداث مدرسه در نظر گرفته بود و در حدود ۲۰۰,۰۰۰ ریال برای مخارج آن می پرداخت. این مدرسه با زیر بنای ۱,۷۵۰ متر، طبق نقشه های جدید شبیه به مدارس انگلیسیها در کرمان احداث شد و دانش آموزان از امکانات رفاهی مثل استخر شنا، سالن اجتماعات، زمین فوتبال، والیبال و بستکبال بهره می بردند. مدرسه، از امکانات بهداشتی خوب و قابل توجهی برخوردار بود و آب آشامیدنی دانش آموزان در منبع بزرگی به دور از دسترس اطفال قرار داشت که از منبع لوله کشی شده بود و دانش آموزان از شیر آب می خوردند. نظافت حیاط و کلاسهای مدرسه نیز مورد توجه مدیران مدرسه قرار داشت.^{۳۴}

دخل و خرج مدرسه

درآمد مدرسه در سال ۱۳۲۶ق. / ۱۹۰۸م. ماهی ۲۵ تومان و خرج آن ۶۰ تومان بود و کسری بودجه آن از موقوفه مدرسه توسط آقای حاج علی خان، متولی موقوفه مدرسه ابراهیمیه پرداخت می شد.

مدرسه با آقا میرزا فرج الله بود. بعد از کناره گیری وی، روزی ناظم مدرسه به نام شیخ محمدباقر زنگ مدرسه را به صدا درآورد و به دانش آموزان اعلام کرد: «نظر به اینکه سرپرستی برای مدرسه تعیین نشده، فعلا مدرسه تعطیل می شود، به خانه هایتان بروید و زمانی که مدیری تعیین شد، به مدرسه بیایید». این خبر که به حاکم وقت و هیئت مؤسس رسید، پس از شور و تبادل نظر، سید محمد هاشمی - که از آزادی خواهان و مدیر روزنامه بیداری کرمان بود - به ریاست مدرسه برگزیده شد و به عنوان مدیر معرفی گردید (سال ۱۳۰۱ ش. / ۱۹۲۲ م.). در ضمن، ناظم این مدرسه مهدی خان وزیرزاده بود.^{۳۷}

ضوابط و شرایط هر معلم طرف قرارداد

- ۱- داشتن گواهینامه تحصیلی؛
 - ۲- ارائه نمراتی که نظامنامه از متقاضی به عمل می آورد؛
 - ۳- نداشتن سوء سابقه؛
 - ۴- نداشتن اعتیاد به مواد مخدر به تأیید اداره حفظ الصحة (بهداشت)؛
 - ۵- مبتلا نبودن به بیماری واگیردار به تأیید اداره حفظ الصحة (بهداشت)؛
 - ۶- انجام خدمت نظام وظیفه یا معافیت برای مردان. حقوق معلمان در بدو استخدام به مدرک تحصیلی آنها بستگی داشت و حداقل حقوق ۸۰ و حداکثر ۱۴۰ قران پرداخت می شد.
- نکته قابل توجه دیگر اینکه جهت تأمین معلم واجد شرایط، افرادی را به خارج اعزام می کردند تا پس از فراغت از تحصیل به عنوان متخصص در مدارس کرمان به تدریس بپردازند، مثل میرزا کاظم خان و مظفر بقائی که جزو محصلان اعزام به خارج (فرانسه) بودند.^{۳۸}

درآمد مدرسه از شهریه شاگردان ماهی ۲۵ الی ۳۰ تومان، و خرج مدرسه ماهی ۷۰ تومان بود. کسر خرج مدرسه توسط آقای حاج علی خان از موقوفات مدرسه مرحوم ظهیرالدوله پرداخت می شد. حداقل شهریه هر شاگرد غیرمجانمی از ۵ تا ۱۰ ریال بوده است.^{۳۵}

ب- مدرسه ملی نصرت (نصرتیه)

این مدرسه در سال ۱۳۲۴ ق. / ۱۹۰۶ م. توسط سردار نصرت، حاکم کرمان و جمعی از فرهنگ دوستان در محل تکیه یا خانه وقفی محمد اسماعیل خان وکیل الملک، جهت آموزش پسران تأسیس شد. این مؤسسان و خیران فرهنگ پرور کرمان، ماهیانه مبلغی به عنوان اعانه پرداخت می کردند. سردار نصرت، تکیه وقفی جد خود را برای محل دبستان تعیین کرد. علاوه بر اینکه از گرفتن اجاره بها - که ماهی ۱۰ تومان تعیین شده بود - امتناع کرد، مستمری شخصی خود را - که ماهیانه ۳۰۰ ریال بود - برای کمک به اداره مدرسه اختصاص داد. به همین مناسبت این دبستان به نام مدرسه ملی نصرت (نصرتیه) شهرت یافت. ریاست مدرسه ابتدا به عهده آقا سیدجواد مدیر و سپس برادر ناتنی وی، آقا میرزا شهاب گذاشته شد. وی در سفری که به تهران کرد، توجه وزارت معارف را به دبستان شهاب معطوف ساخت و در نتیجه وزارت، سه نفر دیپلمه برای تدریس در مدرسه شهاب به کرمان فرستاد. وزیر معارف، اعلم الدوله در تلگراف ارسالی، از رئیس معارف کرمان خواست که با معلمان اعزامی قرارداد ببندد تا حکم رسمی آنها از وزارتخانه ارسال شود.^{۳۶}

آقا میرزا شهاب به عنوان نماینده کرمان وارد مجلس شورا شد و مدتی میرزا غلامحسین اداره مدرسه را عهده دار گردید. پس از فوت وی سرپرستی

مدیر، معلمان و مراتب معلومات آنها (۱۳۳۳ق. / ۱۹۱۵م.):

۱- آقا میرزا شهاب به عنوان مدیر مدرسه، در فارسی، عربی، علوم ادبیه، حساب و فقه تبحر داشت و ناظم مدرسه نیز بود.

۲- آقا شیخ ابوالحسن، ۴۰ ساله، معلم کلاس ابتدائی، دارای معلومات فارسی و عربی بود.

۳- حاج میرزا علی اکبر، ۴۱ ساله، معلم کلاس دوم، فارسی و عربی درس می داد.

۴- آقای شیخ محمد حسین، ۲۶ ساله، معلم کلاس سوم، معلومات وی، فارسی، عربی، حساب و تابع بود.

۵- آقای میرزا غلامحسین، ۴۰ ساله، مدیر روزنامه کرمان، فارسی، عربی، صرف و نحو، تاریخ و جغرافی را بخوبی می دانست و در باقی علوم عربیه بهره کافی داشت و در کلاس چهارم تدریس می کرد.

۶- آقا سیدحسین، ۳۲ ساله، فارسی و لغت عربی، صرف و نحو و حساب را بخوبی می دانست و در منطق، معانی و بیان، فقه، جغرافی، جبر و مقابله و هندسه تبحر داشت. او در کلاس پنجم و ششم تدریس می کرد.

۷- آقا سیف الله خان - که انگلیسی کامل می دانست و از علوم عربیه نیز بهره می گرفت - روزی یک ساعت به صورت افتخاری انگلیسی درس می داد.

۸- آقا سیدجواد مدیر مدرسه، روزی یک ساعت افتخاری فقه درس می داد.

۹- آقا میرزا شهاب (مدیر)، روزی دو ساعت تدریس داشت.

۱۰- سید مصطفی خان کاظمی (رئیس معارف کرمان)، در هفته دو ساعت تاریخ و اخلاق را در

کلاس عالی تدریس می کرد.

چنانچه از مفاد اسناد برمی آید، تمام دست اندرکاران تعلیم و تربیت (رئیس معارف، مدیر مدرسه و ناظم)، چند ساعتی در هفته تدریس داشتند و با دانش آموزان از نزدیک مرتبط بودند.^{۳۹}

شرایط قرارداد مدارس ملی با معلمان:

۱- مدت قرارداد ۵ سال بود.

۲- تدریس در آموزشگاه در دو نوبت صبح و عصر و ۵ ساعت در روز صورت می گرفت.

۳- غیبت بدون عذر موجه، باعث کسر حقوق می شد و حقوق معلمان در قراردادهای پنجساله در ابتدا تعیین می شد.

کتب متداوله در کلاسها و مطابقت آنها با برنامه وزارت معارف:

دستور دانش، کتاب علی، اخلاق مصور، فوایدالادب، گلستان، علم الاشیاء، علوم طبیعی، جغرافیای مقدماتی، جغرافیای مهندس الملک، فرهنگ جامع احمدی، حساب مقدماتی و موسی خان، بدایع الحساب، تاریخ مقدماتی و مختصر ایران، و ملل قدیم مشرق شمس التصاریف، نهج البلاغه، الفیه، تبصره، فقه و معانی و بیان. در این مدرسه زبان انگلیسی و فرانسه نیز تدریس می شده است.^{۴۰}

اجرای برنامه کلاسها با برنامه مدارس و وزارت معارف حتی الامکان اجرا می شد، لکن با نواقص موجود مطابقت کامل ممکن نبود؛ زیرا موادی در برنامه بود که برای تدریس آن در کرمان معلم نداشت. تعداد این مدرسه ۶ کلاس داشت و عدۀ شاگردان ۴۲ نفر بود که ۳۲ نفر مجانی و بقیه ۵ تا ۱۰ ریال باید شهریه پرداخت می کردند. ولی اغلب دانش آموزان به متن قرارداد عمل نمی کردند و همین جزئی را هم نمی پرداختند.^{۴۱}

دخل و خرج مدرسه

سالیانه ۱۰۰۰ تومان دخل مدرسه بود که ۳۶۰ تومان آن را نیکوکاران معارف خواه می دادند و بقیه از شهریه دانش آموزان جمع می شد و خرج مدرسه هم کم و بیش معادل همین مبلغ بود.

ج - عصمتیه

در سال ۱۳۳۱ق. / ۱۹۱۳م. عده ای از علاقه مندان به فرهنگ از جمله آقا میرزا شهاب کرمانی، حاج مصباح ثمره، آقا سید جواد پدر، آقا میرزا غلامحسین معلم، آقا مهدی، آقا محمد هرنندی، آقا علی زارع، علی آقا روحی، شیخ محمدتقی ثقت الاسلام، دبستان ملی عصمتیه را بنا نهادند، اما چون موقوفاتی برای اداره آن وجود نداشت، دولت ماهانه ۱,۴۰۰ ریال به آن کمک می کرد و کمکهای مردمی نیز در تأمین بودجه اداره مدرسه نقش مهمی داشت. این دبستان، ابتدا مختلط و سپس دخترانه شد.^{۴۲}

مدرسه ابتدا در خانه مخروبه اسماعیل خانی - که از طرف نورالله خان و مختارالملک اهدا شده بود - شروع به کار کرد و بعداً در عمارت معروف به خانه وقفی ملامحمد حسین مستقر شد و سپس به وسیله ثقت الاسلام متولی وقت، عمارت مذکور به تصرف مدرسه درآمد و بعداً کمپسیون ساختمانی - که ریاست آن با علی آقا روحی بود - با وجود اعانه، ساختمان متناسب و مستحکم آن را بنا نهاد.^{۴۳}

اولین خانم مدیر مدرسه، خانم نورالحاجیه و سپس دخترش مهری ثمره بود که تحصیل کرده آن زمان بودند.

مدیر و معلمان و میزان تحصیلات آنها

مدیر مدرسه ملقب به «نورالحاجیه»، ۵۰ ساله،

معلوماتش فارسی به نحو کمال، عربی به قدر لزوم، حساب، تاریخ، جغرافی به قدر لزوم، صنایع دستی از هر قسم به طور کامل و در ضمن ناظم مدرسه نیز بود.

معلمان :

۱- زهرا میمندی، ۲۰ ساله، معلم کلاس ابتدائی، صاحب تصدیق در فارسی و تعلیمات ابتدائی بود.

۲- طلوعه خانم، ۱۸ ساله، معلم کلاس دوم، صاحب تصدیقنامه در معلومات فارسی و به تعلیم عربی نیز مشغول بود.

۳- طلایه خانم، ۱۸ ساله، معلم کلاس سوم، صاحب تصدیق در معلومات ریاضی و طبیعی از مدرسه زردشتیان تهران.

۴- طوبی خانم، ۲۰ ساله، معلم کلاس چهارم، صاحب تصدیق در معلومات ریاضی، فارسی و عربی.

۵- مهری خانم، معلم کلاس چهارم و پنجم، تدریس فارسی و حساب، هندسه، جغرافی و تاریخ را به عهده داشت و تربیت شده مدرسه دخترانه زردشتیان تهران بود.

۶- صبیئه حاج مصباح الحکما، صرف و نحو فارسی و عربی می دانست، قواعد الجلیله نحوی را نزد مادر و فرانسه را در مدرسه کاتولیک تهران فرا گرفته بود و در این مدرسه علاوه بر آن درس، به تعلیم صنایع دستی از قبیل کاموا، توری بافی، خیاطی و زری دوزی از هر قسم مشغول بود.

۷- مترجم همایون، ۲۰ ساله، معلم مدرسه زردشتیان تهران، دارای معلومات ذیل بود: تعلیمات در ابتدائی به روش جدید فارسی، چهار عمل اصلی، جغرافی، صرف فارسی، تاریخ ایران و انگلیسی.

حقوق مدیران مدارس دولتی ماهی ۲۵ تومان بود و اگر کلاسی به کلاسها اضافه می شد، ماهی ۵ تومان به حقوق مدیر هم افزوده می شد و حقوق

معلم کلاس مربوطه، از طریق اعانه اهالی و شهریه تأمین می‌شد. مدیران مدارس، چنانچه می‌خواستند از مرخصی استفاده کنند، می‌توانستند با صدور ابلاغ، شخصی مورد دلخواه را به جایگزینی خویش انتخاب کنند.^{۴۴}

پائین‌ترین حقوق معلم این مدرسه، مربوط به خانم نیره عبدالغنی و ۵ تومان بود.^{۴۵}

کتاب متداول در کلاسها و مطابقت آنها در وزارت معارف

دستور دانش، تعلیم الفبا، جغرافی مقدماتی، مترجم و رهنما، حساب مقدماتی، سال یک و دوی مترجم همایون، قرآن و شریعات از آقا احمدی و علم الاشیاء و حفظ الصحه، معرفت الحیوان، تاریخ مقدماتی ایران و تاریخ ذکاء الملک، مرآت التصاریف تألیف مؤسس مدرسه، حاج مصباح الحکما و ترجمه قرآن.

علاوه بر دروسی که ذکر شد، صنایع دستی نیز در هفته چهار ساعت (نصف روز) در این مدرسه آموزش داده می‌شد که عبارت بود از: آشپزی، تغذیه، خیاطی، بچه‌داری و کاردستی، بهداشت و پرستاری. دروس عملی مثل خانه‌داری و خیاطی، در کارگاه مدرسه آموزش داده می‌شد.^{۴۶}

دخل و خرج این مدرسه

جهت تأمین بخشی از بودجه مدارس عصر مشروطه، در مدرسه به کارهای فوق برنامه درآمدزایی چون اجرای نمایش دست می‌زدند که تماشاگران در فراخور حال و مقام خود، مبلغی به عنوان اعانه پرداخت می‌کردند. طبق آمار اعلام شده سال ۱۲۹۴ ش. / ۱۳۳۳ ق. / ۱۹۱۵ م.، جمع کل اعانه مدرسه ۵۵۴ قران و ۳۵ دینار عایدات بخت‌آزمایی ۴۰۲ قران

و ۵۰ دینار و جمع کل عایدات ۵۹۳۷ قران و ۵۰ دینار، بوده و مخارج مدرسه ۱۲۸۹ قران و ۶۵ دینار، نتیجتاً عایدات خالص این مدرسه ۴۶۴۷ قران و ۸۵ دینار بوده است.

درآمد مدرسه ماهی ۳۲ تومان و خرج آن ماهی ۲۴ تومان بوده و لازم به ذکر است که همسر و دختر مؤسس مدرسه، در کلاس چهارم و پنجم افتخاری کار می‌کرده‌اند.

در این مدرسه ۵۵ نفر تحصیل می‌کردند که ۱۲ نفر آنها رایگان بود و ۴۳ نفر ملزم به پرداخت شهریه بودند.

■ مدارس دولتی

الف - مدرسه دولتی احمدیه

این مدرسه، در سال ۱۳۳۲ ق. / ۱۹۱۴ م. توسط سیدمصطفی خان کاظمی، رئیس معارف کرمان افتتاح شد. ابتدا محل مدرسه خانه استیجاری نصرت‌السلطان واقع در بازار وکیل‌الملک و بعد به عمارت دولتی معروف به خوابگاه منتقل شد.^{۴۷} اعلان دولتی اولین سال تأسیس مدرسه احمدیه، چنین بود:

اعلان دولتی (مورخه ۸ جدی [دی] / ۱۲ صفر سنه ۱۳۳۳ ق. / ۳۰ دسامبر ۱۹۱۴ م.)

از آنجایی که یگانه وسیله ترقی و تعالی هر ملت و مملکتی منوط به بسط و نشر معارف است، اولیای دولت با وجود گرفتاریها و اشتغالات فوق‌العاده - که خاطر محترمشان را از هر جهت مشغول و به خود معطوف ساخته - از این نکته غفلت نداشته و ساعی هستند که اهالی دور و نزدیک ایران را از این سرچشمه سعادت و نیکبختی بهره‌مند کرده، سیراب نمایند و اینکه نظر به ماده یک قانون مصوبه ۲۶ رمضان مطابق ۲۸ سنبله [شهریور]

۱۳۲۹ [ق. / ۲۰ سپتامبر ۱۹۱۱ م.] و به مناسبت اوان تاجگذاری بندگان اعلیحضرت قوی شوکت، شاهنشاه سلطان احمد شاه قاجار - خلدالله ملکه و سلطنته - و سومین دوره قانونگذاری مجلس مقدس شورای ملی، یک باب مدرسه ابتدائی دولتی به نام «مدرسه احمدیه کرمان» در مرکز این ایالت افتتاح و شروع به کار می‌کند.

با کمال احترام، خاطر عموم را مطلع می‌سازد که دفتر مزبور از روز سه‌شنبه ۱۸ صفرالمظفر مطابق ۱۴ جدی [دی] ۱۳۳۳ [ق. / ۵ ژانویه ۱۹۱۵ م.] الی پنجشنبه ۲۷ صفر مطابق ۲۳ جدی، همه روزه از ساعت دو و نیم الی پنج بعدازظهر برای ثبت اسامی داوطلبان تحصیل باز است. کلیه این مدارس دارای ۶ کلاس خواهد بود که جمعاً ۱۸۰ نفر شاگرد قبول می‌کند که نظر به حال فقرا، نصف از شاگردان (۹۰ نفر) مجانی و نصف دیگر با اجرت خیلی مختصر ذیل تحصیل خواهند کرد: کلاس اول و دویم سالیانه ۶ تومان، کلاس سوم و چهارم سالیانه ۹ تومان، کلاس ۵ و ۶ سالیانه ۱۲ تومان و پس از فراغت از تحصیل و اتمام یک دوره شش ساله، به موجب ماده ۱۸ قانون اساسی معارف، مصوبه پنجشنبه ۱۰ شهر ذیقعدۀ مطابق با نهم عقرب [آبان] ۱۳۲۹ [ق. / ۲ نوامبر ۱۹۱۱ م.]، تصدیق رسمی دولتی از وزارت جلیله معارف دریافت خواهند داشت.^{۴۸}

میزان تحصیلات مدیر و معلمان مدرسه

۱- آقا سیدمصطفی خان کاظمی رئیس مدارس و مدیر مدرسه احمدیه، دارای نشان علمی درجه اول دیپلم مدرسه سیاسی دارالفنون بود که در هفته ۴ ساعت تاریخ و دو ساعت اخلاق تدریس می‌کرد و ماهیانه ۸۰ تومان حقوق دریافت می‌کرد.

۲- حاج مصباح‌الحکما، چندین تصدیقنامه طبی از اطباء مشهور قدیم دردست داشت و دستور زبان فارسی و قرائت کتب و قطعات منتخبه و دیکته و شرعیات را تدریس می‌کرد و حقوق وی در ماه ۵۰ تومان بود.

۳- آقا میرزا علی دارای تصدیقنامه از مدرسه ملی، صرف و نحو، منطق، حساب، انگلیسی و تاریخ ملل شرق، جبر و مقابله و جغرافی تدریس می‌کرد.

۴- مهندس همایون مترجم، دارای دیپلم و نشان علمی از مدرسه مبارکه دارالفنون و معلم افتخاری حساب و هندسه و جغرافی بود.

۵- آقا علی مقدمات و ابتدائی صرف و نحو عربی و مقدمات زبان فارسی و انگلیسی را می‌دانست، دارای سه تصدیقنامه علم‌الاشیاء، تئوری فیزیک، شیمی و پاتولوژی بود.

۶- سید عبدالرحمان خان دارای تصدیقنامه عالی شامل بر معلومات ابتدائی، قدری متوسطه از فارسی و عربی و فرانسه بود و تدریس ادبیات فرانسه و فارسی، دفترداری و رسم، تاریخ و جغرافی و طبیعیات را برعهده داشت.

۷- میرزا نصرالله خان معلم که دارای تصدیقنامه عالی بود و در علوم فارسی، عربی، فرانسه و انگلیسی تبحر داشت.

۸- آقا سید تاج‌الدین خان: ایشان هم پس از سید عبدالرحمان خان به مدیری مدرسه منصوب شد و قبل از آن هم در مدرسه تدریس داشت.

لازم به ذکر است که آقا سید مصطفی خان کاظمی - که به عنوان اولین رئیس معارف جهت افتتاح مدرسه دولتی احمدیه به کرمان آمد - ۶ نفر معلم که دارای تحصیلات عالی از دارالفنون بودند، با خود به کرمان آورد و حقوق ماهیانه معلمان این

مدرسه ۵۰ تومان بود و به مدیر مدرسه - که خود سید مصطفی خان بود - ۸۰ تومان پرداخت می شد و مدیران در اداره معارف از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بودند و حق مدیریت خوبی دریافت می کردند.^{۴۹}

کتاب درسی

۱- کلاس اول (ابتدائی): دستور دانش جلد اول، باقی دروس بدون کتاب.

۲- کلاس دوم: علم‌الاشیاء، فوائد‌الادب مقدماتی، شرعیات آقا سید محمد قمی، حساب، جغرافیا، تاریخ و اخلاق (بدون کتاب).

۳- کلاس سوم: علم‌الاشیاء آقای میر سیدعلی خان، جغرافی مهندس‌الملک، فوائد‌الادب، دستور زبان فارسی دوره (۱)، شرعیات آقا سید محمد قمی، حساب، جغرافیا، تاریخ و اخلاق (بدون کتاب).

۴- کلاس چهارم: علم‌الاشیاء، جغرافیای محمد صفی خان و فوائد‌الادب، حساب علی خان ناظم‌العلوم، دستور زبان فارسی، تاریخ عمومی میرزا حسین خان، شرعیات آقا سید محمد قمی، رسم و اخلاق (بدون کتاب).^{۵۰}

برنامه هفتگی مدرسه

صبحها ساعت کلاس از ۹ شروع می شد و ساعت ۱۰ زنگ تفریح زده می شد. سه ربع ساعت دانش‌آموزان به ورزش ژیمناستیک می پرداختند و معلمشان ولی خان وکیل، با آنها افتخاری کار می کرده است. ابتدای زنگ دوم از ساعت ده و سه ربع الی یازده و سه ربع بوده است.

برنامه عصرها

یک ساعت و نیم بعدازظهر دانش‌آموزان در مدرسه حاضر شده و مشغول خواندن نماز می شدند و از ساعت ۲ تا ساعت ۳، کلاس شروع می شد و نیم ساعت زنگ تفریح داشتند و ساعت سوم از ساعت ۳/۵ تا ۴/۵ ادامه داشت.^{۵۱}

اعلامیه پذیرش و ثبت نام دانش‌آموزان :

۱- سن کم تر از آنچه در نظامات داخلی مقرر است، نباشد.

۲- مرض مسری نداشته باشند.

۳- شاگردان غیرمجاننی باید اجرت تحصیلیه

خود را در سال به سه قسط و هر قسطی را قبلاً تأدیه نمایند. شاگردان مجاننی باید تصدیقی از نظمیة شهر راجع به عدم استطاعت پرداخت شهریه در دست داشته باشند و یا آنکه نزد اولیای مدرسه فقر ایشان واضح و مبرهن باشد.

۵- شاگردان مجاننی باید به قید التزام مقید شوند

که لااقل سه کلاس مدرسه را ببینند.

۶- اولیای اطفال، باید مواد نظامنامه داخلی

مدرسه را - که راجع به ایشان است - ملاحظه نموده و متعهد شوند که مواد مزبوره را به موقع اجرا گذارند.

مواد التزامیه تعهدنامه اولیای اطفال :

۱- اولیای اطفال باید ماهی یک مرتبه نمره طفل خود را در ورقه تعرفه احوال ملاحظه نموده، مهر و یا امضا نمایند.

۲- اگر روزی شاگرد غیبت نماید، غیبت او را به مدرسه اطلاع دهند.

۳- لااقل هفته‌ای یک روز طفل خود را به حمام بفرستند.

۴- در نظافت بدن و لباس طفل مراقبت نمایند.

۵ - از ایراد و ملاطفت بی موقع اجتناب نموده و

از ادای عبارات رکیک در حضور طفل احتراز کنند.

۶- شاگردان غیرمجاننی باید اجرت تحصیلیه را

موافق قوانین مصوبه در سال به سه قسط و هر قسطی را قبلاً تأدیه نمایند.

۷- شاگردان مجاننی نظر به اینکه بدون اجرت

تحصیلیه به مدرسه قبول می شوند، لااقل باید سه

کلاس مدرسه را بپیمایند و در صورت تخلف، التزاماً اجرت تحصیلیه را خواهند پرداخت.

حداقل حقوق معلمان مدرسه احمدیه کرمان ۳ و حداکثر ۳۰ تومان بوده که از صندوق اداره معارف هر برج پرداخت می‌شده است و به نظر می‌رسد که تفاوت حقوق معلمان براساس میزان معلومات و تصدیقنامه علمی آنها بوده است. ابلاغ آقا میرزا محمد آقا، معلم مدرسه دولتی احمدیه با ۳ تومان حقوق صادر شد.^{۵۲}

تشویق و توبیخ

دانش آموزانی که از نظر اخلاقی و درسی مورد رضایت مدیر بودند، سر صف مورد تشویق قرار می‌گرفتند و معمولاً کتابی به آنها اهدا می‌شد. مدیر و ناظم مدرسه، چنانچه از نظر کاری و اخلاقی شایستگی لازم را داشتند، از طرف وزیر معارف و رئیس معارف کرمان مورد تشویق و تقدیر قرار می‌گرفتند.^{۵۳} گاهی اوقات اولیای دانش آموزان از رئیس معارف کرمان درخواست می‌کردند که از مدیران شایسته تقدیر به عمل آورند.^{۵۴}

مدیران باید هر هفته برنامه‌ای از عملیات خود به اداره معارف می‌فرستادند.^{۵۵}

مدیر در این مدرسه برای معلمانی که فعالیت چشمگیری داشتند، تقاضای تشویق نشان درجه اول، دوم و سوم علمی یا اضافه حقوق می‌کرد و گاهی به لقب ادیب‌السلطانی از طرف احمدشاه مفتخر می‌شدند.^{۵۶}

در صورتی که معلمان تأخیر و یا غیبت داشتند، به نسبت ساعت غیبت از حقوق آنها کسر می‌شد؛ برای مثال آقا جواد که ۳۷ دقیقه غیبت داشته، ۳ قران و ۶ دینار از جمع حقوقش - که ۱۲۱ قران و ۴ دینار بود - کسر شد.^{۵۷}

دخل و خرج مدرسه

مالیه ۶۰۰ قران، اوقاف ۵۰۰ قران، حق‌التحصیل شاگردان ۱۵۲ قران و ۵ دینار، جمع ۱۲۵۲ قران و ۵ دینار.^{۵۸}

مقرری معلمان و سایر مستخدمان ۱۰۲۷ قران، کرایه خانه و آبدارخانه و نظیف ۱۴۲ قران و ۲ دینار، جمع کل مخارج ۱۱۶۹ قران و ۲ دینار می‌شد. عده کل شاگردان ۸۸ نفر بود که ۶۱ نفر رایگان و ۲۷ نفر با پرداخت شهریه تحصیل می‌کردند.

معلم ژیمناستیک و معلم خط (خوشنویسی)، هر کدام در هفته ۲ ساعت افتخاری کار می‌کردند.

هزینه اداره مدرسه از طریق کمکهای دولتی و موقوفات شاه نعمت‌الله ولی (ماهی ۲۰ تومان) و مقداری از ملک وقفی برهان آباد (ماهی ۵۰ تومان) مربوط به مرحوم وکیل‌الملک و شهریه دانش‌آموزان تأمین می‌شد.^{۵۹}

لازم به ذکر است که اجرای نمایشنامه و تئاتر در مدرسه توسط دانش‌آموزان و فروش بلیت آن، درآمدی برای مدرسه بود.

وضعیت بهداشتی مدرسه

مدرسه از امکاناتی نظیر زمین ورزشی بزرگی جهت انجام فوتبال، والیبال، پینک پنگ و بسکتبال، پرش ارتفاع، پرتاب وزنه، دوچرخه سواری و تنیس برخوردار بود، ضمن اینکه کتابخانه مدرسه نیز مورد استفاده دانش‌آموزان قرار می‌گرفت.

بهداشت و نظافت این مدرسه و دانش‌آموزان در زمان سیدمصطفی خان و سید عبدالرحمان خان، از اهمیت خاصی برخوردار بود و به مسئله آبله‌کوبی و معاینه چشم رسیدگی می‌شد و توسط طیب مخصوص مدرسه هر صبح معاینه به عمل می‌آمد.

در هفته سه روز در زنگ تفریح دوم صبح

برنامه‌های مذهبی، تربیتی، هنری و تفریحی، به منظور بالا بردن سطح اطلاعات دانش‌آموزان و رفع خستگی آنان به مدت ۱۵ دقیقه اجرا می‌شد.^{۶۰}

بودجه مدرسه احمدی در سال ۱۳۳۸ق. / ۱۹۱۹م. بر جی ۱۰ تومان بوده که از طرف وزارت معارف به تصویب رسیده بود.^{۶۱}

دو نکته قابل توجه که در سال ۱۳۳۷ق. / ۱۹۱۸م. در کرمان در زمان ریاست شیخ یحیی احمدی اجرا می‌شد، بدین قرار بود:

اولاً، معلم نمی‌توانست شغل دیگری داشته باشد و فقط بایست به شغل معلمی می‌پرداخت.

ثانیاً، معلم نمی‌توانست به مدرسه خاصی اختصاص داشته باشد و رئیس معارف حق داشت او را به هر مدرسه‌ای که صلاح می‌دانست بفرستد، حتی اگر آن مدارس در حومه شهر می‌بود.

۵- دبستان مختلط ۱۵ بهمن

این دبستان در سال ۱۳۰۰ش. / ۱۹۲۱م. در کوچه حمام وزیر تأسیس شد. محل این مدرسه وقفی بود و اجاره‌ای بابت آن پرداخت نمی‌شده است.

شرایط و ضوابط انتخاب مدیر

۱- بودجه مدرسه ماهی سه تومان بود.

۲- اقلماً می‌بایست در روز چهار ساعت تدریس نمایند.

۳- پرداخت بودجه اعضای مدرسه توسط ایشان به شرح ذیل بود: یک معلم ۸۰ قران و یک دانش‌آموز ۵۰ قران که جمعاً ۱۳۰ قران بوده است.

هر ماه می‌بایستی نسخه خرج با اسناد خرج جزء به اداره فرستاده می‌شد. هر مقدار وجهی که به ایشان داده می‌شد، برای اعتبار اثاثیه بایستی صرفه دولت را ملاحظه می‌کردند و صورت مرتبی با اسناد خرج

استادکارها به اداره معارف می‌فرستادند.

۴- کاملاً و حتی‌المقدور سعی می‌کردند نظامهای وزارتی را مجری شوند.

۵- چنانچه قصور در انجام وظایف می‌ورزیدند، برطبق نظامنامه تعلیمات ابتدائی و متوسطه، مورد جریمه و مؤاخذه واقع می‌شدند.

۶- همیشه دو ماه قبل از کناره‌گیری می‌بایست اداره معارف را مطلع می‌ساختند و چنانچه اداره هم بی‌تقصیر دیگری را به جای ایشان به آن خدمت می‌گماشت، موظف بود بودجه دو ماهه ایشان را مسترد دارد.

۷- مدیر مکلف بود که برای اخذ هرگونه تصمیمی راجع به معارف و مدرسه، قبلاً اداره را مستحضر داشته و مستلزم تصمیم اداره باشد.

لازم به ذکر است که این شرایط، در مورد مدیران تمام مدارس دولتی کرمان اجرا می‌شده است.^{۶۲}

سطح معلومات و حقوق معلمان

معلمان این مدرسه، دارای گواهینامه اکابر و دوره ابتدائی بودند و حقوق آنها از ۸۰ تا ۱۰۰ قران بوده است.

دروسی که در این مدرسه تدریس می‌شد، شامل علم‌الاشیا، حفظ‌الصحه، اخلاق، جغرافی، شرعیات، دستور، عربی، تعلیمات، ورزش، موسیقی و خط بوده است.

امکانات این مدرسه

مدرسه تیم ورزشی فوتبال و والیبال داشته است. برنامه کاری مدرسه در دو نوبت صبح و عصر بوده که هر نوبت دو ساعت کاری داشته و مدرسه به صورت مختلط (دختر و پسر) اداره می‌شده است؛

چون تعداد دانش‌آموزان دختر یا پسر برای تشکیل کلاسها به حد نصاب نمی‌رسید، به صورت مختلط اداره می‌شده است.

ر- دبستان دولتی جیحون

این دبستان در سال ۱۳۰۰ ش. / ۱۹۲۱ م. در محله خواجه خضر تأسیس شد و از طریق کمکهای دولتی اداره می‌شد.

برنامه درسی این مدرسه در دو نوبت صبح و عصر بود که صبحها ۳ ساعت و عصرها یک ساعت کار می‌کردند. میزان تحصیلات معلمان، ششم ابتدائی و تصدیقنامه اکابر (سالمدان) بوده است.^{۶۳}

حقوق

معلمان این مدرسه همچون دیگر مدارس دولتی، حقوق خود را به طریقی از عایدات مالیه، اوقاف آستانه شاه نعمت‌الله ولی، شهریه دانش‌آموزان و اعانه نیکوکاران دریافت می‌کردند و رئیس معارف کرمان بر کلیه عایدات اوقاف نظارت داشت.^{۶۴}

د- دبستان مختلط ادب

این دبستان در سال ۱۳۰۲ ش. / ۱۹۲۳ م. در محل منزلی که نظریان وقف کرده بود، تأسیس شد و مؤسس این دبستان عده‌ای از فرهنگ‌دوستان بخصوص آقای میرزا عباس خان فرهنگ بوده و اداره مدرسه از طریق شهریه دانش‌آموزان و اعانه‌ای مختصر از موقوفات و اداره معارف انجام می‌شده است. این مدرسه، ابتدا مختلط بود و سپس پسرانه شد.

ضوابط پذیرش معلم در مدارس دولتی

این قرارداد بین رئیس معارف و معلم مربوطه، از روی کمال رضایت بدون اکراه و اجبار قبول و امضا می‌شد:

۱- اداره معارف به موجب این قرارداد کسانی را به سمت معلمی مدرسه دولتی انتخاب می‌کند که امور تحصیلی راجع به کلاس محوله به ایشان را برطبق تعلیمات کارکنان مدرسه اداره نمایند.

۲- مدت تدریس ایشان در روز حداقل پنج ساعت خواهد بود.

۳- باید تمام مقرراتی را که از طرف اداره‌کنندگان مدرسه، جهت تنظیم امور اعلان می‌شود، اطاعت نموده، به اجرا درآورد.

۴- در مورد تابستان، معلم حق دارد ده روز با اجازه اولیای مدرسه مرخصی حاصل کرده و در مدرسه حاضر نشود.

۵- مدت قرارداد، دو سال کامل شمسی است.

۶- در مقابل زحمات مزبور، توسط صندوق مدرسه در اول هر برج مقرر مبلغ شش تومان به معلم پرداخت خواهد شد.

۷- در صورتی که معلم از شغل خود بخواهد قبل از اتمام مدت قرارداد استعفا کند، باید سه ماه قبل، کتباً اولیای مدرسه را مطلع کرده، آن سه ماه را رایگان و بلاعوض کار کند.

محل مهر اداره معارف

لازم به ذکر است که این پذیرش در مورد معلمان تمام مدارس دولتی کرمان اجرا می‌شده است.^{۶۵}

دروسی که در این مدرسه تدریس می‌شد:

دیکته، انشا، سیاق، خط، رسم، حساب، هندسه، قرآن و شریعات، اخلاق، حفظ الصحه، قرائت فارسی، عربی، علم‌الاشیاء، تاریخ و جغرافی و فیزیک و شیمی، ورزش و هنرهای دستی بوده است. امکانات این آموزشگاه، داشتن زمین وسیع برای تیم والیبال و فوتبال بوده است.

ساعات کار این مدرسه روزانه ۵ ساعت بود که دو نوبت صبح ۳ ساعت و عصر ۲ ساعت بوده است. اکثر دانش‌آموزان این مدرسه از نظر مالی متوسط بودند و عده‌ای از افراد بی‌بضاعت به طور رایگان به تحصیل مشغول بودند. حقوق معلمان و کارکنان مدرسه و مخارج متفرقه در ماه ۷۰ تومان بوده و پرداخت آن از محل موقوفه‌ای بود که شخصی به نام پوراندخت وقف نموده و کسب بودجه آن از طریق وزارت جلیله معارف صورت می‌گرفته است. لازم به ذکر است که برنامه وزارت جلیله معارف، کاملاً اجرا می‌شده است.^{۶۶}

پی نوشتها :

- ۱۱- به نقل از زهرا ابراهیمی پاشا، دانش‌آموز مدرسه دوشیزگان، ۱۳۰۷ش.
- ۱۲- به نقل از ربابه محمد جعفری، دانش‌آموز مدرسه دوشیزگان، ۱۳۰۴ش.
- ۱۳- به نقل از شایسته محمدزاده، دانش‌آموز و معلم مدرسه دوشیزگان، ۱۳۱۰ش.
- ۱۴- به نقل از فاطمه ناهیدی، دانش‌آموز و معلم زبان مدرسه دوشیزگان.
- ۱۵- جمشید سروش سروشیان، *تاریخ زردشتیان کرمان* (تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۱۷)، ص ۷.
- ۱۶- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، جوابیه و درخواست مدیر مدرسه به شماره ۳۲۳/۲۸، از طرف ریاست اداره کل اوقاف مملکتی، ۱۲۷۴ش.
- ۱۷- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، شماره سند ۸۷۴۹، سند احصائیه کل مدارس ایران، مورخه ۱۲۹۴ش/۱۳۳۳ق.
- ۱۸- محمد دانشور، *از قلعه دختر تا دقینوس* (کرمان: نشر مرکز کرمان‌شناسی، ۱۳۸۱)، ص ۵۵۲.
- ۱۹- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۲۰۵۳، به تاریخ ۱۳۰۳ش.
- ۲۰- به نقل از میرزا برزو آمیگی که مدت ۴۳ سال مدیریت مدرسه ایرانشهر را بر عهده داشت.
- ۲۱- به نقل از بختیار بختیاری، دانش‌آموز مدرسه زردشتی ایرانشهر، ۱۳۰۷ش.
- ۲۲- سروش سروشیان، *پیشین*، ص ۹.
- ۲۳- برگرفته از عکسی از آلبوم شخصی کشور مزدیسنا، مدیر زردشتی مدارس کرمان.
- ۲۴- سروش سروشیان، *پیشین*، ص ۱۲.
- ۲۵- محمدابراهیم باستانی پاریزی، *نشریه فرهنگ کرمان* (۱۳۳۲ش)، ص ۵.
- ۲۶- فاطمه روح‌الامینی، «آموزش و پرورش کرمان در آئینه تاریخ» *سالنامه فرهنگ کرمان* (مجموعه مقالات) به کوشش سیدابوالقاسم پورحسینی (تهران: آتشکده، ۱۳۲۶)، ص ۲۱۸.

- ۱- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند احصائیه دبیرستان ملی مرسلین، ۱۲۹۴ش.
- ۲- به نقل از سیدجواد توانا، دانش‌آموز و معلم مدرسه مرسلین.
- ۳- به نقل از مهدی عدل، دانش‌آموز مدرسه مرسلین.
- ۴- به نقل از سیدمحمدرضا هاشمی، معلم مدرسه مرسلین.
- ۵- برگرفته از کارنامه حسین نعمت، دانش‌آموز دبیرستان مرسلین کرمان به تاریخ ۱۳۱۲ش.
- ۶- برگرفته از کارنامه سیدجواد توانا، دانش‌آموز دبیرستان مرسلین به تاریخ ۱۳۰۴ش.
- ۷- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، شماره سند ۵۸۷۴، سند احصائیه کل مدارس ایران به تاریخ ۱۲۹۱ش.
- ۸- به نقل از ایران رشید فرخی، دانش‌آموز مدرسه دوشیزگان انگلیسی.
- ۹- به نقل از پوران حکیم‌پور، دانش‌آموز مدرسه دوشیزگان.
- ۱۰- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۵۸۷۴، احصائیه کل مدارس ایران، مدرسه دوشیزگان، به تاریخ ۱۲۹۱ش.

- ۲۷- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند مراسله مدرسه دخترانه شهریار به ریاست معارف کرمان، آذر ۱۳۰۳ش.
- ۲۸- به نقل از علیرضا شریفی، معلم مدارس کرمان، ۱۳۰۳ش.
- ۲۹- به نقل از فرنگیس آذری، دانش آموز و معلم مدرسه شهریار کرمان.
- ۳۰- باستانی پاریزی، پیشین، ص ۷۴.
- ۳۱- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، شماره سند ۵۷۱۸۸، جدول احصائیه کل مدارس ایران، ۱۲۸۶ش، مدرسه سعادت کرمان.
- ۳۲- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، شماره سند ۵۰۰۷، سند احصائیه کل مدارس ایران، ۱۲۹۴ش، مدرسه پسرانه سعادت کرمان.
- ۳۳- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند احصائیه مدارس ایران، ۱۳۳۳ق، مدرسه سعادت کرمان.
- ۳۴- به نقل از جواد وکیلزاده، از دانش آموزان مدرسه سعادت، ۱۳۰۶ش.
- ۳۵- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۵۱۰۰۷، جدول احصائیه مدارس ایران، به تاریخ ۱۳۳۳ق/۱۲۹۴ش.
- ۳۶- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۱۲۹۸.
- ۳۷- نشریه فرهنگ استان هشتم، به کوشش محمود مجدزاده، آذرماه ۱۳۳۸، ص ۲۲.
- ۳۸- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، شماره سند ۵۰۰۸۱۷، سند احصائیه مدارس ایران، مدرسه نصرتیه، ۱۲۹۴ش.
- ۳۹- فاطمه روح الامینی، پیشین.
- ۴۰- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، شماره سند ۵۰۰۸۱۵، سند احصائیه مدارس ایران، مدرسه نصرتیه، ۱۲۹۴ش.
- ۴۱- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند احصائیه مدارس ایران، مدرسه نصرتیه، ۱۲۹۴ش.
- ۴۲- احمدعلی خان وزیری، تاریخ کرمان، تصحیح و تحشیه محمدابراهیم باستانی پاریزی (تهران: ابن سینا، ۱۳۵۲)، ص ۸۵.
- ۴۳- محمود یوسفزاده، سیری در تاریخچه آموزش و پرورش استان کرمان (کرمان: نشر بحرالعلوم، ۱۳۷۷)، ص ۳۱.
- ۴۴- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۴۲۹۲، مورخه ذیحجه ۱۳۳۸/۱۲۹۷ش.
- ۴۵- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۴۶۰۷، ۱۳۱۳.
- ۴۶- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند احصائیه مدارس ایران، مربوط به عصمتیه کرمان، ۱۲۹۴ش.
- ۴۷- محمود یوسفزاده، پیشین، ص ۱۸.
- ۴۸- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند احصائیه مدارس ایران، مدرسه دولتی احمدیه.
- ۴۹- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، (شماره سند نامعلوم)، سند بودجه معارف کرمان، ۱۳۳۷ق.
- ۵۰- فاطمه بیگم روح الامینی، آموزش و پرورش کرمان در آئینه تاریخ (کرمان: مؤسسه فرهنگی آفتاب، ۱۳۸۴)، ص ۱۹۵.
- ۵۱- به نقل از شمس‌الدین حائری، دانش آموز و معلم مدرسه احمدیه.
- ۵۲- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۶۸۴، سال ۱۳۳۱.
- ۵۳- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۳۵۰۷، مورخه ۱۳۰۱ش/۱۳۴۰ق، تشویق میرزا محمد علی ناظم مدرسه احمدیه.
- ۵۴- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۲۶۱۹، مورخه ۱۳۳۸ق، درخواست اهالی در مورد تقدیر از مدیر مدرسه.
- ۵۵- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۲۲۶، سال ۱۳۰۰ش/۱۳۳۹ق.
- ۵۶- روح الامینی، آموزش و پرورش کرمان در آئینه تاریخ، ص ۱۹۵.

- ۶۲- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۱۸۱۳، مورخه ۱۳۳۷ق. / ۱۲۹۸ش.
- ۶۳- محمد دانشور، *تاریخچه مسجد و محله خواجه خضر* (کرمان: نشر مرکز کرمان شناسی، ۱۳۷۵)، ص ۱۲۵.
- ۶۴- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۴۲۹۰، مورخه ۱۳۳۸ق. / ۱۲۹۷ش.
- ۶۵- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند احصائیه مدارس ایران، دبستان مختلط ادب، سال ۱۳۰۲ش.
- ۶۶- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۶۲۴، مورخه ذیحجه ۱۳۳۳ق. / ۱۲۹۴ش.

- ۵۷- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۲۴۵۰، سال ۱۲۹۸ش.
- ۵۸- روح الامینی، *آموزش و پرورش کرمان در آئینه تاریخ*، ص ۱۸۶.
- ۵۹- روح الامینی، *همان*، ص ۱۷۷.
- ۶۰- به نقل از سید محمدعلی عمرانی، ناظم مدرسه احمدیه.
- ۶۱- بایگانی راکد آموزش و پرورش کرمان، سند شماره ۱۱۴۰، مورخه ۴ برج سنبله ۱۲۹۸ش. / ۱۳۳۷ق.

نمونه‌ای از تصدیقنامه ششم ابتدایی

دبیرستان و دانش آموزان دبیرستان پسرانه سعادت کرمان

برگزاری مراسم صبحگاه در دبیرستان جم

دانش آموزان و معلمان مدرسه جمشیدی (۱۳۹۷ ش.)